

<https://helda.helsinki.fi>

Johdanto

Huttunen, Niko

Kirkon tutkimus ja koulutus
2022

Huttunen , N & Salminen , V-M 2022 , Johdanto . julkaisussa N Huttunen & V-M Salminen (toim) , Spiritualiteetti 2020-luvun Suomessa . Suomen ev.-lut. kirkon tutkimusjulkaisuja , Nro 137 , Kirkon tutkimus ja koulutus , Helsinki , Sivut 5-11 .

<http://hdl.handle.net/10138/340280>

unspecified
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Johdanto

Veli-Matti Salminen & Niko Huttunen

Eletty uskonto, spiritualiteetti ja suomalaisten uskonnollisuus

Minkälaista on suomalaisten uskonnollisuus? Mitä pidemmälle ajassa edetään, sitä vaikeampaa siitä on saada riittävän yksiselitteistä kuvaa. Suhde uskontoon on suomalaisia enenevästi jakava asia: viimeisimmässä *European Values Survey* -arvotutkimuksessa vuonna 2017 noin puolet suomalaisista piti itseään uskonnollisina ja jokseenkin samansuuruinen osuus piti itseään ei-uskonnollisina tai ateisteina. Toisin sanoen Suomessa ollaan lähellä kulttuurista taitepistettä, jossa uskonnollisuus alkaa näyttäytyä sosiaalisesti epätyypillisenä identiteettinä.

Kirkon nelivuotiskertomuksessa *Uskonto arjessa ja juhlassa* havainto uskonnollisuuden muuttumisesta epätyypilliseksi identiteetiksi nostettiin esiin sen rinnalla, että suomalainen kulttuurikristillisyyden murrosvaiheessa. Ilmiö on vahvasti sukupolvisidonnainen. Eryityisesti millenniaalien sukupolvessa (1980-luvulla syntyneet) näkyy suoranaan kulttuurikristillisyyden romahdus ja vastaavasti etsijyyden voimakas korostuminen. Ongelmallista millenniaaleille ja heitä nuoremmille ei ole niinkään kristillisyyden vaan suhde kristillisyyteen kollektiivisena kulttuuri-identiteettinä.¹

Uskonnoista irtautumisen ja kulttuurikristillisyyden murtumisen ohella suomalaisessa uskonnollisuudessa vaikuttaa kuitenkin myös toinen virtaus: eletty, arkinen uskonto ja spiritualiteetin moninaisuus. Eletyn uskonnon

1 [Salomäki et al. 2020, 251, 254](#) (sivusto).

tutkimuksessa kiinnitetään huomiota siihen, miten yksilöt omassa arkielämässään kokevat ja elävät uskonnollista elämäänsä. Tämä täydentää aiempaa tutkimustapaa, jossa on painotettu sitä, miten ihmiset toteuttavat erilaisia uskonnollisia standardeja, kuten osallistuvat tilaisuuksiin tai harjoittavat hartautta vaikkapa rukoilemalla.²

Eletyn uskonnon käsite tulee pääosin angloamerikkalaisesta keskustelusta, jossa uskonnollinen pluralismi on peruslähtökohta ja jossa uskonnon yleisluontoiset mittarit eivät riitä käsitteellistämään ihmisten uskonnollisuuden ja hengellisyyden kirjoa. Suomalainen ja pohjoismainen konteksti on hieman erilainen. Uskonnollinen homogeenisuus on toki jo pidempään ollut purkautumassa, mutta luterilaisen kirkon rooli yhteiskunnassa on edelleen keskeinen. Toisaalta yhteiskunta on maallistunut jo pidemmän aikaa, ja 2000-luvun kehitys osoittaa suoraviivaisesti, että käytetyt uskonnollisuuden indikaattorit eivät täysin tavoita ihmisten uskonnollisuuden kokonaisuutta.

Eletyn uskonnon moninaisuuteen johdattelee myös evankelis-luterilaisen kirkon *Ovet auki* -strategia. Sen ulospäin suuntautuvat ja uusiin mahdollisuuksiin tähtäävät toimintalinjat pohjautuvat vahvasti kontekstuaalisuuteen ja kirkon kokonaisvaltaiseen missioon. Strategia kehottaa kirkkoa olemaan valmiina siihen, että sen perinteiset rakenteet ja ajattelutavat väistämättä muuttuvat ollessaan kosketuksissa tämän maailman todellisiin ilmiöihin, kuten esimerkiksi väestön eriarvoistumiseen, ilmastonmuutokseen ja digitalisaatioon.³ Myös uskonnollisuuden muutokset ohjaavat vahvasti siihen suuntaan, että ihmisten tarpeiden kohtaamiseen ja niihin vastaamiseen tarvitaan muita keinoja ja välineitä kuin mitä kirkossa on aiemmin käytetty.

Spiritualiteetilla on kristillisissä kirkoissa perinteisesti tarkoitettu hengellistä elämää ja etsintää, uskoa ja henkilökohtaista uskonnon harjoittamista. Sittemmin spiritualiteetti-käsitteen käyttö on laajentunut uskonnon harjoittamisesta maailmankatsomukselliseen pohdintaan ja eksistentiaaliin kysymyksiin. Keskeistä on nimenomaan yksilön sisäinen näkökulma ja henkilökohtainen ulottuvuus uskoon ja elämänkatsomukseen. Myös kirkon nelivuotiskertomuksessa tehdyt havainnot uskonnollisuuden ja spiritualiteetin ilmenemismuodoista painottavat uskonnon henkilökohtaisen

2 McGuire 2008.

3 Ovet auki 2020, 12–14.

kokemuksellisuuden merkitystä. Yksityisen spiritualiteetin toteuttamisessa kaiken kaikkiaan yleisempää on hengellisyden nivoutuminen osaksi muuta elämää kuin erillisen tilan varaaminen sille.⁴

Suomalainen spiritualiteetti -tutkimushanke

Tämän kirjan taustalla on Kirkon tutkimuskeskuksen tutkimushanke *Suomalainen spiritualiteetti*, joka käynnistettiin edellisen nelivuotiskertomuksen *Osallistuva luterilaisuus* pohjalta nousseista havainnoista ja keskusteluista vuonna 2017. Luterilaisuuden kätkeyty vaikutus yhteiskunnassa ja kulttuurisissa käytännöissä herätti pohtimaan sitä, miten usko ja uskonnollisuus koetaan henkilökohtaisella tasolla ja minkälaisia ilmenemismuotoja sillä voi olla. Havainnointi haluttiin kohdistaa yksilötason kokemuksiin, mistä johtuen eletyn uskonnon näkökulmat tulivat keskeisiksi lähtökohdiksi tutkimushankkeelle.

Suomalaisen spiritualiteetin tutkimisen motiivina oli näin ollen kääntää katse suomalaisiin, jotka toteuttavat uskontulkintaansa eri tavoin omassa arkielämässään. Mielenkiinnon kohteena oli erityisesti omaehtoinen, ruohonjuuritasolta nouseva uskonnollisuus ja osallistuminen. Tutkimuksen tarkoituksena oli antaa ääni suomalaisten omille kuvauksille uskosta.

Hankkeen tutkijaverkoston kuului Kirkon tutkimuskeskuksen johtajan ja tutkijoiden lisäksi laaja noin kahdenkymmenen väitöskirjatutkijan joukko Helsingin, Itä-Suomen, Tampereen, Jyväskylän ja Turun yliopistoista. Kattokäsittelenä oli spiritualiteetti ja eletty uskonto, mutta verkoston tutkijoiden aiheiden kirjo oli laaja, ja edustettuna olivat niin käytännöllisen teologian, sosiologian, psykologian kuin kasvatustieteen tutkimusalat. Vuosina 2018–2019 verkosto kokoontui aktiivisesti Tampereella järjestettyihin tutkijaseminaareihin, joissa tutkijat esittelivät suunnitelmiaan ja havaintojaan ja keskustelivat niiden pohjalta. Vuoden 2020 keväällä puhjennut koronapandemia keskeytti kokoontumiset, mutta ei tutkimushankkeen etenemistä. Tutkimustulokset haluttiin koota artikkelijulkaisuksi, joka kokoaisi yhteen suomalaisen spiritualiteetin keskeisiä ilmiöitä ja kehityssuuntia. Tärkeänä

4 Salomäki et al. 2020, 147, 179.

pidettiin myös sitä, että tutkimuksen havainnot ja tulokset tulisivat edelleen käyttöön kirkon kehittämisen ja tulevaisuustyöskentelyn tueksi.

Kirjan näkökulma ja sisältö

Tässä kirjassa lähestymistapa spiritualiteettiin, arjen uskonnollisuuteen ja elettyyn uskontoon on pääosin empiirinen. Tutkimusartikkelit valaisevat erilaisia spiritualiteetin toteuttamisen tapoja ja areenoita, joita voivat olla niin jumalanpalvelusyhteisöt, käsityöpiirit, sosiaalisen median kanavat kuin luonto. Tarkastelun kohteena on myös se, miten tutkimuksen kohteena olevat uskonnollisuuden piirteet ja taustatekijät ovat muuttuneet pitkällä aikajänteellä.

Kirjan artikkelit ryhmittyvät kolmeen teemakokonaisuuteen. Eletyn uskonnon osiossa käsitellään eletyn uskonnon käsitettä ja ilmiöitä tutkimus-esimerkkien avulla. Yhteisöt-osiossa käännetään katse erilaisiin yhteisöihin, joissa spiritualiteettia eletään todeksi. Spiritualiteetti teologiassa ja kirkon toiminnassa -osio keskittyy sekä teologisiin pohdintoihin spiritualiteetin mahdollisuuksista että evankelis-luterilaisen kirkon toimintamuotoihin, joissa spiritualiteettia voidaan toteuttaa. Kirjaan valikoitui yhteensä 15 artikkelia, jotka ovat käyneet läpi tieteellisen vertaisarvioinnin siten, että kaksi anonyymiä asiantuntijaa on arvioinut kunkin artikkelin.

Kirjan aloittaa Riikka Myllyksen artikkeli eletyn uskonnon tutkimuksesta. Myllyksen mukaan aiempaa tutkimusta on haitannut jyrkkä jaottelu elettyyn ja viralliseen uskontoon, vaikka todellisuudessa nämä kaksi ovat vuorovai- kutuksessa toistensa kanssa. Myllyksen näkökulma tulee esiin muissakin kirjan elettyä uskontoa käsittelevissä artikkeleissa.

Uskonnon virallinen puoli on mukana Hanna Kaisa Piironen artikkelissa, jossa hän kuvaa uskonnollista toimijuutta ja elettyä uskontoa Suomen afrikkalaiskatolisessa yhteisössä. Piironen havaitsee, että afrikkalaiskatolinen yhteisö tarjoaa kulttuurisesti tutut puitteet hengellisyydelle ja hyödyllisiä sosiaalisia kontakteja siihen osallistuville. Katri Karhunen fokusoi huivin käyttöön osana työasua. Hänen artikkelinsa perustuu terveydenhoitoalalla toimivien musliminaisten haastatteluun. Artikkelissaan hän tarkastelee, miten he kokevat uskonnollisten asusteiden vastaanoton suomalaisessa työympäristössä.

Myös Kimmo Ketola ja Veli-Matti Salminen käsittelevät elettyä uskonnollisuutta. Ketola esittää, että eletyn uskonnon tutkimuksessa olisi aiempaa enemmän hyödynnettävä kvantitatiivisia aineistoja. Hän tarkastelee kyselytutkimuksella kerättyjä tietoja suomalaisten kotien uskonnollisesta esineistöstä ja pyhillä paikoilla vierailemisesta. Salminen puolestaan tarttuu ajankohtaiseen aiheeseen luontosuhteen ja spiritualiteetin kytkennöistä. Salmisen mukaan luontoon liittyvä kokemuksellinen spiritualiteetti voi tarjota kirkollekin tavan vastata aikamme ekologiseen kriisiin.

Kirjan toinen pääosa keskittyy yhteisöjen asemaan spiritualiteetin osana. Liisa Tuhkasan artikkeli venäjänkielisten suomalaisten uskonnollisuudesta osoittaa, että yhteisö tarjoaa maahanmuuttajille hyödyllisiä kontakteja ja apua sopeutumisessa. Tältä osin tulokset ovat samanlaisia kuin Pirosen afrikkalaiskatolista uskontoa käsittelevässä artikkelissa. Tuhkanen kuitenkin osoittaa, että venäjänkielisten kuuluminen uskonnollisiin yhteisöihin on huomattavan vähäistä verrattuna uskonnollisiksi itsensä mieltävien määrään.

Eetu Kejonen käsittelee uskonnollisesta yhteisöstä irrottautumista. Hän tutkii niin sanotun viidennen herätysliikkeen piiristä irtautuneiden kokemuksia. Kejonen kiinnittää huomiota siihen, että uskonnollisen yhteisön jättäminen ei aina tarkoita uskonnon jättämistä. Monet haastateltavista olivat jääneet kirkon jäseniksi, vaikka eivät eläneetkään enää herätysliikkeen piirissä. Pietari Hannikainen puolestaan käsittelee paljon kiinnostusta herättäneiden millenniaalien ryhmää. Hannikaisen mukaan uudet jumalanpalvelusyhteisöt voivat tarjota kirkollista tarttumapintaa tälle ikäryhmälle, joka muuten kokee kirkon varsin vieraaksi.

Hanna Salomäen artikkeli luo tilastoaineistojen pohjalta yleiskuvaa suomalaisten uskonnollisuudesta eri ikäryhmissä ja sukupuolilla. Yleiskuvana on se, että uskonnollisuus on voimakkaampaa vanhemmissa ikäryhmissä ja naisilla. Kiinnostavaa kyllä, nuorimmissa ikäryhmissä miesten uskonnollisuus on viime aikoina vahvistunut ja on yleisempää kuin naisilla. Jussi Sohlbergin artikkeli uushenkisyydestä antaa samansuuntaisia tuloksia. Sen mukaan uushenkisyys on vahvistunut nuorissa ikäluokissa, mutta aiemmas-ta poiketen myös miehillä. Salomäen ja Sohlbergin artikkelit herättävätkin kysymään, mistä nuorten miesten lisääntynyt uskonnollisuus kertoo.

Kirjan kolmas pääosa käsittelee spiritualiteettia teologiassa ja kirkon toiminnassa. Tämän osan avaa Jyri Komulaisen artikkeli. Komulainen kytkee ekologisen spiritualiteetin mystiikan teologiaan ja käsittelee erityisesti kahta

1900-luvun roomalaiskatolista teologia, Teilhard de Chardinia ja Leonardo Boffia. Lisäksi hän tarkastelee paavi Franciscuksen vuonna 2015 julkaisemaa ensyklikkaa *Laudato Si'*. Komulaisen mukaan nämä tarjoavat aineksia myös luterilaiselle ekoteologialle.

Eriikka Jankko analysoi, millaisia vaikutuksia lastenkaltaisuuden ihanteella on luterilaiseen spiritualiteettiin ja elämäntapaan. Hän tarkastelee, miten kirkkokäsikirjan lapsikäsitteistö ohjaa käsityksiä lapsesta ja lapsena olemisen ihanteesta kirkon jumalanpalveluselämässä. Jankko myös pohtii, miten lapsikäsitteistöä voitaisiin hyödyntää seurakuntalaisten osallisuutta ja toimijuutta vahvistavalla tavalla.

Tiia Liuski tarkastelee luterilaisten sotilaspappien professioon liittyviä arvokysymyksiä ja etiikkaa monimenetelmäisen aineiston pohjalta. Sotilaspappien arvomaailma on linjassa luterilaisen ja suomalaisen työetiikan kanssa. Erikoisuutena on niin sanottu kaksoisvokaatio, jolla tarkoitetaan sotilaspappien toimimista sekä pappeina että sotilashenkilöinä.

Kirjan päättää kaksi verkkomaailmaan keskittyvää artikkelia. Laura Kokkonen tarkastelee kirkon läsnäoloa sosiaalisessa mediassa. Haasteena näyttää olevan se, että sosiaalisen median alustat vaihtuvat tiheään. Kokkonen keskittyy tarkastelemaan luterilaisen ja ortodoksisen kirkon läsnäoloa Tik-Tokissa. Ortodoksinen kirkko osoittautuu toiminnassaan notkeammaksi.

Minna Törrönen pyrkii ymmärtämään kirkon keskusteluavun päivystäjien kokemuksia siitä, mitä on tukea antava viestintä chat-verkkoauttamisessa. Keskustelu toteutuu anonyymisti, kertaluonteisesti ja kirjallisesti. Tässä se poikkeaa tavallisesta keskusteluavusta. Törrösen mukaan tukea antava viestintä perustuu kuuntelemiseen, jonka merkitys korostuu keskustelun tulkinnassa ja eteenpäin viemisessä. Chat-keskustelussa tukea antava viesti ei ole yksittäisissä sanoissa tai lauseissa, vaan keskustelukokonaisuudessa.

Kirjallisuus

McGuire, Meredith

2008 Lived religion: faith and practice in everyday life. Oxford: Oxford University Press.

Ovet auki

2020 Ovet auki: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategia vuoteen 2026. Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Strategia on hyväksytty kirkkohallituksen täysistunnonkokouksessa 22.9.2020. <https://evl.fi/documents/1327140/52567038/Ev.lut.kirkko-strategia.pdf/9fb95410-78a0-6ace-a331-aa2c31b869c5?t=1600781363026> (viitattu 25.10.2021).

Salomäki, Hanna & Hytönen, Maarit & Ketola, Kimmo & Salminen, Veli-Matti & Sohlberg, Jussi

2020 Uskonto arjessa ja juhlassa. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2016–2019. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 134. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. <https://julkaisut.evl.fi/catalog/Tutkimukset%20ja%20julkaisut/r/4238/viewmode=previewview> (viitattu 13.12.2021).